

БРАНКО М. ВЕЉКОВИЋ

ДУШАН РАЈИЧИЋ ЖИВОТ И ПЕДАГОШКО ДЕЛО¹

Закључак докторске дисертације Бранка Вељковића примљене од Управе Филозофског факултета Универзитета у Скопљу на основу реферата комисије у саставу:

Др Харалампије Поленаковић, ред. професор
Др Слободан Поповић, ванр. професор и
Др Павао Вук-Павловић, ванр. професор
и брањене 27 децембра 1958 год.

ЗАКЉУЧАК

Душан Рајичић је живео и радио у време најживљих педагошких реформних струјања и у њима је активно учествовао. Осамдесетих година прошлога века педагошки, психолошки и друштвени радници почели су да траже нове путеве у настави и васпитању, и тада се јављају многи реформни правци, чији интензивни рад прекида Први светски рат да би се по свршетку рата још интензивније и потпуније развили. Тридесетих година овога века они се смирују, и то је оквирни период прве етапе реформних покрета и праваца у свету. Управо у то време живи и ради Душан Рајичић, који и сам узима најактивније учешће у њима.

I. Предмет метод и извори.

1. Педагошки научно-истраживачки рад у нашој земљи развијао се у специфичним друштвено-историским условима. У прво време искључиво усмерен преводилачком и компилативном линијом (Миријевски, С. Д. Поповић, Милорад Шапчанин и др.), тај рад у нешто повољнијим условима, са обогаћеном педагошким праксом и повећаним бројем педагошких стручњака, ослобађа се слабости почетништва и неоригиналности. Наши педагози се школују у водећим педагошким центрима Европе (Halle, Jena и др.), стичу широку педагошку културу и солидну методолошку основу за научни рад. Др Душан Рајичић, један међу најистакнутијим нашим хербартијанцима, методичар високо оцењених вредности, педагог протанчане културе и неуморни истраживач, који је био изразити „присташа Хербартове педагогије“² али са својствима научног радника који није статично затворен у својим погледима и убеђењима већ који усваја „нове тековине педагошке науке нетом би се уверио, да су боље од већ утврђених педагошких назирања“¹, предмет је овог рада.

У току проучавања Рајичићевог живота и рада коришћени су²

1. Штампани Рајичићеви радови,
2. Објављени радови о Рајичићу и његовом раду,

¹) Педагогијски лексикон, Загреб 1939, стр. 335.

²) Од стране 231 па све до стр. 243 дат је детаљан попис извора и осталог материјала.

Душан Рајичић је још као ученик ниже гимназије показивао интерес и смисао за писање, односно за решавање неких проблема од општег интереса. Кад је завршио учитељску школу, тј. после прве године рада у школи организује рад на „Новој дејчој рачуници“ и тражи повољан моменат да се отисне у свет ради усавршавања, што му је коначно пошло за руком. А кад се вратио са студија, предао се потпуно теориском и практичном раду, чији су резултати били студије, расправе и стручни чланци, као и методике свих наставних предмета у основној школи, осим методике рачунске наставе, коју је био наговестио.

Рајичићев рад, па, према томе, и његов значај за развој педагошке мисли код нас, био је разноврстан. Рајичић је радио као наставник основне, средње и више школе, и ту је његов допринос био веома значајан. Као учитељ основне школе, он не оставља неки видни траг из тог периода, али је тај рад био њему много користан. Он је упознао живот и учитеља са свима слабостима и недостацима који су пратили тај живот и стекао драгоцену искуство које му касније много помаже у решавању сложених наставно-васпитних проблема школе и појединаца.

Кад је Рајичић завршио студије, био је школски надзорник, професор учитељске школе, референт министарства просвете за основну наставу, инспектор министарства просвете за учитељске школе и професор више педагошке школе.

Рајичић није учитељ који се затвара у четири школска зида, већ примеран просветни радник у пуном смислу те речи. Он воли децу и одрасле и у сталном контакту је са њима делујући веома позитивно и просветитељски на своју средину. Као школски надзорник имао је изванредну прилику да са једног другог стајалишта, много шире, упозна школу, њен живот и људе који у њој раде и да са тих позиција дејствује на унапређење организације и квалитета наставе. С друге стране, он својим знањем, ауторитетом и добром вољом стручно уздиже учитељски кадар на свом терену. Рајичић није био надзорник већ пријатељ и саветник, и такав је остао у памћењу оних са којима је радио.

3. Необјављена, веома богата, рукописна заоставштина,

4. Документи о школовању и службовању,

5. Мемоарски материјали од родбине и познаника,

6. Фотографије,

7. Приватна преписка Др Рајичића са Проф. Др Слободаном Поповићем и др.,

8. Разговори са савременицима и ученицима Др Душана Рајичића,

II

Петар Рајичић³, отац Душанов, рођен је у Банату у месту Велики Сент Миклош, пребегавши за време Маџарске буне у Србију и запослио се као учитељ у Титовом Ужицу. Ту је рођен Душан 9 марта 1866 године⁴. Две године касније Петар је прешао у Београд где је радио као учитељ Теразиске основне школе⁵.

³) Петар је био правник са будимпештанског универзитета.

⁴) Напомињемо да је датум рођења утврђен на основу званичних докумената, односно да су подаци дати у Педагогијском лексикону, Загреб, 1939 г. као и у Споменици десетогодишњице рада Више педагошке школе у Београду 1924—1934 нетачни.

⁵) Ту је данас Осмогодишња школа „Жарко Зрењанин“.

Кад је Рајичић радио као професор учитељске школе, за собом је имао прилично практично животно искуство и потпуно изграђено мишљење о томе какав нам је учитељ народне школе потребан. У то време он је почео рад на својим методикама, рад који је био пионирски. Захваљујући веома солидној стручној спреми, коју је понео са студија, и савесном проучавању, примењивању и проверавању резултата проучавања у наставној пракси, он дубоко заснива методiku на психологији, и методика управо са њим постаје код нас наука. Ми смо, као што је познато, имали још педагога из исте школе, вредне и савесне људе, али они нису тако радили — на пр. Љ. Протић, а у настави матерњег језика неке наше савремене методике заостају за његовом.

На положај референта за основну наставу министарства просвете Рајичић је дошао после двадесетогодишњег рада и учења, дакле, са богатим животним искуством и солидном стручном спремом. Одатле Рајичић дејствује у прво време на цело подручје преткумановске и покумановске Србије а доцније и Југославије. Рајичић је био ауторитет у министарству просвете и по својој стручности и по познавању проблема основне наставе. На том месту он је оставио видан траг своје активности, који је имао значај за даљи развитак рада тога одељења. Његов допринос од општег значаја је: 1. Што су његовом заслугом и настојањем учитељи уведени на рад у министарство просвете, 2. Што је образована комисија за испитивање учитељских кривица, 3. Што је образована комисија за учитељски распоред, 4. Што је заведен стални школски надзор, 5. Што је надзорничка функција поверена и учитељима основних школа, и 6. Што се борио за углед учитеља, због чега му је одато и признање.

Као инспектор министарства просвете за учитељске школе, он је много допринео правилном решавању проблема недостатка учитељских кадрова, као последице рата и проширења мреже школства, на тај начин што је настојао да се отварају нове учитељске школе и педагошка одељења при гимназијама.

На раду у Вишој педагошкој школи Рајичић је руководио Етичко-педагошким семинаром и у том семинару формирао велики број наставника грађанских и учитељских школа, као и школских надзорника.

Душан је учио основну школу, нижу гимназију и учитељску школу у Београду, Студирао је у Јени где је дипломирао и докторирао.

Још као јак нижих разреда гимназије сарађивао је у деџним листовима „преко Саве и Дунава“ „Голубу“ и „Невену“, и „као деџко од 14 година у друштву с покојним Милорадом Митровићем, Браниславом Нушићем и Миленком Веснићем покренуо први деџи лист у Србији „Српче“, који је после дуго још постојао као једини лист те врсте с ове стране Саве и Дунава“⁶⁾.

Као студент био је одмах запажан од Рајна и „примљен за редовног члана универзитетског педагошког семинара, т. ј. одмах је стекао право да држи стална и угледна предавања. . . За све три Године што је провео у семинару, држао је стално у својим рукама рачун у једном разреду и певање у нижим (I—IV) разредима вежбаонице“⁷⁾. Рајн се веома похвално изражавао о предавањима која је Душан држао, па је једном рекао: „Рачун се налази у потпуно поузданим рукама“, а за једно предавање из певања је рекао: „Ово је најбоље предавање од како је семинара“⁸⁾.

⁶⁾ Душан Рајичић, Концепт животописа, стр. 1, ред 23.

⁷⁾ Душан Рајичић, Концепт животописа, стр. 2, ред од 1—9.

⁸⁾ Душан Рајичић, Концепт животописа, стр. 2, ред од 1—9.

Почетком овог века наша школа је била добро организована, а рад у њој није заостајао за школским радом у другом свету. После Првог светског рата реформни педагошки покрети су почели интензивније да се боре за своја схватања и заузимају све више позиција у школству потискујући Хербартову школу. То је, међутим, довело до тога да су стабилност организације наставе, наставни план и програм, систематичност у настави и сл. били доведени у питање. Рајичићева је највећа заслуга и за науку од највећег значаја што је он био присталица свега напредног у новим струјањима, али ништа није примао што раније није проверио у условима рада наше школе. Да Рајичић није ништа друго урадио за нашу школу осим овога, био би заслужан за развој нашег школства и васпитања.

Рајичић је имао много смисла за меру и оцену вредности нових достигнућа у теорији и пракси васпитања, па је као васпитач многих генерација преносио то и на своје ученике. У томе је његов велики значај. Благодареви томе наша је школа, како смо већ напоменули, била поштеђена многих искушења и незгода које, су је могле задесити.

Рајичић је имао сасвим савремено схватање о кажњавању. Ово потиче пре свега из његове хуманости и одраз су његовог великог оптимизма, а засновано на добром познавању психологије деце, младежи и одраслих. Значај тога је у томе што је он то преносио на своју околину, а у првом реду на своје ученике.

Рајичићев рад на дечјој психологији код нас је од трајне непроцењиве вредности, јер се управо с њим тј. његовим радовима почиње рад на дечјој психологији. Његова шема за упознавање индивидуалности и ако има својих недостатака (израђена је према старој аналитичкој психологији), претставља у оно доба напредак у проучавању ученика у друштвеном васпитању. По њој се испитују: интрузи, склоности и омиљена занимања, дакле питања од веома великог научног интереса, која се после занемарују. Међутим, две деценије после тога педагози и психолози поклањању велику пажњу проучавању интереса и склоности па, и данас су код нас то актуелни научни проблеми. Овоме треба додати и то да је Рајичић један од оснивача друштва за дечју психологију.

За време студирања Рајичић је пратио развој 6 ученика вежбаонице педагошког семинара и као резултат тога трогодишњег испитивања појавила се његова психологиска студија „Sechs Schülerbilder“ у годишњаку „Aus dem Pädagogischen Universitäts — Seminar zu Jena“ 1899, VIII, 206—213⁹⁾, запажена и одмах прештампована у Немачкој (Др Хартман и др), а код нас преведена и штампана 1910 и 1928 г. Својим настојањима да се оснује Српско друштво за дечју психологију и прилозима из дечје психологије Рајичић је постао пионир на проучавању живота нашега детета.

Своју докторску дисертацију „Berücksichtigung der Individualität in der Massenerziehung“ бранио је и штампао у Јени 1899 г.

Рајичић је службовао у резним местима Србије и у разним звањима. Умро је 11-1 1934 г. као професор Више педагошке школе у Београду.

⁹⁾ Др Душан Јовановић пише у „Учитељу“ од 1939 г. (св. 9, стр. 15) да је овај рад његова докторска дисертација, што није тачно.

Његови педагошки погледи су у целини узев ограничени временом и обременени једним одређеним погледом на свет. Али многи његови ставови по појединим питањима изненађују својом прогресивношћу када се има у виду горња констатација. Питање реформе, казне и кажњавања, проблема диференцијације и груписање ученика по способностима или имовном стању (положају родитеља), уџбеничка питање и сл. Рајичић третира на сасвим савремени начин у нашем смислу те речи.

У његовим методичким погледима такође видимо Рајичића како се колеба, стаје на пола пута, или оде напред за читаву епоху. Он је на пр. разграничио методу разговора од методе дискусије. Он је у религијској настави опрезан, одмерен па чак у извесном смислу и напредан, али ипак не успева да изађе из ограничености својих филозофских, у основи, идеалистичких ставова. Он каже да се развијањем свести код људи мењају религиске представе и осећања, што је тачно. Али му је овде требало да учини само један мали напор да преброди своју ограниченост и стане на научно становиште, да развитак научних сазнања сигурно истискују религиска осећања из свести људи.

У историској настави Рајичић иде напред и донекле излази из методичких једностраности волунтаризма и интелектуализма који су били карактеристични за оно време и схватања, али упада у једностраност емоционализма. Сви су ови правци превазиђени схватањем о дијалектичком јединству психичког живота. Но коликогод Рајичић није дошао до краја, не треба да се заборави да његови ставови својом дубином и систематичношћу премашају погледе осталих наших методичара онога времена.

Значајан је и вредан пажње Рајичићев допринос оцене васпитне вредности наставе познавања природе. Поред осталог он истиче компоненту неговања естетских осећања у овој настави. Деца треба да заволе природу и да уживају у њој. Уживајући у њој они је упознају; упознајући они уживају, јер откривају и доживљавају лепоте природе која их окружује. Исто тако значајно

III

Дисертација обухвата ова поглавља:

1. Проблем, извори и методологија рада	1—7
2. Живот и школовање	8—43
3. Рајичић као наставник, стручни и друштвени радник	44—58
4. Педагогика крајем 19 и почетком 20 века	59—62
5. Педагогика код Срба	63—67
6. Педагошки погледи Душана Рајичића	68—90
7. Рад на психологији	91—99
8. Рад на уџбенику	100—118
9. Методички погледи	119—129
10. Рад на буквару	130—133
11—19. Проблеми наставе појединих наставних предмета	134—223
20. Закључак	224—230
21. Библиографија радова Душана Рајичића	231—234
22. Прилог библиографији о Душану Рајичићу	235—236
23. Цитирана литература	237—240
24. Остала литература	241—224
25. Изворни материјали	243

је његово гледање избора и распореда наставног градива, где се он супротставља схватању да је систематизовање циљ наставе природних наука у васпитној школи, које је довело до тога да се није водило рачуна о међусобном односу, који влада у природи. Рајичић такође, и у вези с тим, исправно научно решава проблем корелације међу наставним предметима кад каже да живот у природи треба свестрано проучити. Према томе неприхватљиво је Песталоцијево гледиште да природне предмете треба посматрати само у школи, зато што су у природи дати у реду који није довољно подесан на саму наставу. И у вези с тим Рајичић указује на педагошку вредност школских излета и школских градина и значај извођења наставе у њима. У време, дакле, кад је вербална настава и књишка школа углавном доминирала, Рајичић је захтевао и у практичном раду примењивао ова савремена дидактичка схватања.

Проблеме наставе матерњег језика Рајичић је досад најбоље обрадио, и његова друга свеска Посебне дидактике у методском поступку није превазиђена. Значајан је код те наставе Рајичићев став о могућности отступања од формалних ступњева кад се обрађује штиво. При обради штива је главно естетско дејство, ступњеви асоцијације и систем нису неопходни код сваког чланка.

Разуме се да су у његовом делу дошли до изражаја извесни назадни погледи и концепције, али Рајичић у науци никад није био догматик, назадан а најмање реакционар. Узроке његових слабости, односно слабости које се појављују у његову делу, треба тражити и објаснити добом и средном у којој је он живео и радио. Али у његову делу он је изнео и развио читав низ савремених мисли и схватања и због тога он заузима једно значајно место у историји наше педагогике.

Рајичић је остао веран до краја живота своје схватању да „данашње друштвено уређење не омогућава вредним и даровитим да се развију“, и велика је штета што није имао снаге да се и на други начин активно бори против тог уређења и тиме да свој још већи допринос измени тог уређења.

RESÜMEE

Aus der Doktordissertation, welche Branko M. Veljković am 27. Dezember 1958 vor der philosophischen Fakultät der Universität zu Skopje verteidigt hatte.

Die pädagogische wissenschaftliche Forschungsarbeit entwickelte sich in Serbien am Ende des vorigen und am Anfang dieses Jahrhunderts mit Zeichen von Schwäche, Anfängertum und Mangel an Originalität. Bakić unterbricht diese Praxis und Rajičić setzt mit Erfolg die Entwicklung der pädagogischen Wissenschaft fort, indem er bemerkenswerte Beiträge nicht nur im Lande sondern auch im Auslande d. h. in Deutschland geliefert hat.

Diese Dissertation stellt sich zur Aufgabe, das Leben und Werk Dr. Dušan Rajičić's zu beleuchten. Rajičić hat die Elementar- und Mittelschule in Beograd begonnen und beendet und nachher in Jena studiert. Nach der absolvierten Lehrerschule verbrachte er mehrere Jahre als Lehrer in verschiedenen Orten Serbiens

und nach der beendeten Universität war er zuerst Professor der Präparandie dann Referent und Inspektor im Kultusministerium und zuletzt Professor der höheren Pädagogieschule in Beograd. Noch als Kind zeigte er Sinn für Schreiben und wurde zum Mitarbeiter an den Kinderzeitungen „Neven“ und „Golub“, während er schon in seinem 14. Lebensjahr mit Branislav Nušić die erste Kinderzeitung in Serbien „Srpče“ ins Leben ruft. Während seines Studiums wurde er seitens Professor Rein's bemerkt, welcher sich über eine Vorlesung Rajičić's über Gesang folgendermassen ausdrückte: „Das ist die beste Vorlesung seitdem das Seminar besteht.“ Während seiner Arbeit in der Universitätsübungshalle hatte Rajičić Gelegenheit, drei Jahre lang die Entwicklung von sechs Schülern zu betrachten und als Resultat entstand daraus seine weithin bekannte Studie „Sechs Schülerbilder“, die in dem Reinischen Seminaralmanach „Aus dem pädagogischen Universitätsseminar zu Jena“, J. 1899, VIII, Seite 206—213 publiziert wurde, sofort auffiel und in Deutschland wieder gedruckt wurde (Dr. Hartman und andere). Im selben Jahre verteidigte er vor der Kommission Rein, Eucken und Lipman seine Doktordissertation „Berücksichtigung der Individualität in der Massenerziehung“, die auch im selben Jahre gedruckt wurde.

Dušan Rajičić ist einer der hervorragendsten Herbartisten, ein Methodiker hohen Ranges, ein Pädagog erhabener Kultur und unermüdlicher Sucher, ein ausgeprägter Repräsentant der Herbart'schen Pädagogie, aber, auch ein Wissenschaftler, der immer bereit ist, jene neue Errungenschaften der pädagogischen Wissenschaft sich zu eigen zu machen, von denen er fand, daß sie besser als die schon erprobten pädagogischen Aspekte sind.

Rajičić hat seine pädagogischen und methodischen Studien auf seine Betrachtungen des psychischen Lebens des Kindes sowie auf den Errungenschaften der damals modernen Kinderpsychologie begründet. Herbart's Pädagogie wankte nicht in Bezug auf die Übertragungsmethode, wobei Rajičić die Meinung vertritt, dass es mehrere Übertragungsmethoden gibt. Rajičić war der erste, der die Methode des Gespräches von der Methode der Diskussion abgegrenzt hat und gerade in diesen Bezüge ist seine Beilage und Studium des Problems der Übertragungsmethode noch grösser. In Rajičić's Methodik (Band II) kann man für jene Zeit sehr bemerkenswerte Momente erblicken wie: die Meinung, dass beim Vortragen der Muttersprache das Kultivieren des ästhetischen Interesses eine Aufgabe sei, die Rolle der Erlebnisse in der Entwicklung der Kindersprache, Wahrheitsliebe als Basis und Direktive für die Erziehung der Sprache, die schriftliche Ausdrucksweise der Kinder, wobei nur Erlebnisse Inhalt des Geschriebenen sein können u. s. w.

In der Zeit lebhaftester Reformströmungen las er alle Zeitungen, aber erst dann, als er ihren Wert in den Arbeitsbedingungen unserer Schule überprüft hatte. Ausser pädagogischen Begriffen, die durch die idealistische Philosophie jener Zeit begrenzt sind, gibt es in seinen Werken auch viele Ansichten und Gedanken, die progressiv sind im heutigen Sinne dieses Wortes. Seine Manuskripte, die er hinterlassen hat, bilden ein sehr wertvolles Material für weiteres umfangreicheres Studium, welches mit dieser Studie nicht umfasst werden konnten.